

В ході повстань у багатьох повітах було цілковито знищено владу гетьманської адміністрації. На початку серпня 1918 р. міністерством внутрішніх справ України було видано розпорядження про підпорядкування українських військових формувань та загонів самооборони у районах повстань командирам австро-угорських і німецьких частин [6, 106]. Таким чином, навіть формальне керівництво придушенням повстань покладалося на австро-німецьке командування.

Отже, населення Черкащини як аграрного регіону, гостро відчуло на собі економічні наслідки присутності австро-німецьких військ та посилення соціального напруження. Німецька та австро-угорська військова адміністрація підтримувала консервативно-монархічні сили в українському суспільстві, інтереси великих землевласників. Селянство Черкащини відповіло на заходи нової влади різними формами соціального протесту, зокрема збройними повстаннями, які мали одночасно національно-визвольний і соціально-революційний характер. Наслідками австро-німецької присутності були остаточна дестабілізація політичної ситуації в регіоні, посилення соціальної напруги й економічної кризи.

1. Волошенко І. Монастирищина. З історії рідного краю. – Черкаси: Сіяч, 1995. – С. 87.
2. ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 41.
3. ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 44.
4. ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 162, 162 зв.
5. ДАЧО. – Ф. Р-505. – Спр. 1. – С. 33.
6. Захарченко П. Селянська війна в Україні: рік 1918. – К, 1997. – С. 106.
7. Княжев В. С. Смілянщина. Історико-економічний нарис. – Сміла: Тясмин, 1998.
8. Трудящі Черкащини в боротьбі за владу рад 1917–1920 рр. Збірник документів та матеріалів. – Черкаси, 1957. – С. 111.
9. Німецько-австрійська окупація України 1918 рік // Український історичний журнал. – 2013. – № 3.
10. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 72. – С. 92.

**Григорій ГОЛИШ,
Лариса ЛИСИЦЯ**

СІЛЬСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО ЗОЛОТОНІЩИНИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (на матеріалах школи села Богушкова Слобідка (нині – село Благодатне Золотоніського району))

З огляду на динамічні процеси, які спостерігаються в сучасному освітньому процесі України справді неперехідну актуальність має звернення до історії національного шкільництва. У цьому зв'язку вбачається значна гносеологічна цінність вивчення розвитку української освіти періоду кінця ХІХ і поч. ХХ ст., що характеризується глибоким реформуванням цієї доленосної галузі життя тогочасного соціуму. При цьому результативність таких досліджень лежить у площині регіональних та мікрорівневих зрізів.

Відтак, метою запропонованої розвідки є на основі архівних матеріалів, оприлюднених документів, стародруків і спогадів розкрити особливості розвитку шкільної освіти українського села в пореформений період та початкову добу революційних потрясінь (1861–1914 рр.). Фактичний матеріал дослідження базовано переважно на минувшині шкільництва с. Богушкова Слобідка (нині с. Благодатне Золотоніського району)

Тогочасні історичні джерела фіксують це поселення як містечко Кропивнянської волості Золотоніського повіту Полтавської губернії, у ньому на 1910 р. налічувалося 737 господарств (з них 573 козацьких і лише 116 селянських). Населення сягнуло 3942 мешканців, отже, порівняно з кінцем ХVІІІ ст., воно зросло в 4,6 разу [1, 98]. Укладачі дорожньої книги «Россия. Полное географическое описание нашего отечества» (1903 р.) оцінюють Богушкову Слобідку як «людное и торговое местечко» [2, 370].

Пожвавлення економічного життя в містечку після реформ 1860-х рр. сприяло й розвитку духовності. Духовним центром

Богушкової Слободи залишалася освячена в 1871 р. (замість згорілої під час великої пожежі) Свято-Успенська церква (священики Василь Знайков, Микола Данилевський, церковний староста – дворянин Тимофій Вовчанівський). Церковна парафія об'єднувала на поч. ХХ ст. понад 3,5 тис. осіб [3, 8].

У другій половині ХІХ ст. було зроблено й вагомі кроки у справі сільського шкільництва. Ініціативу відкриття шкіл для широких верств населення виявило духовне відомство – Найсвятіший Синод. Цьому сприяла й посилена увага до народної освіти з боку царя-реформатора Олександра ІІ. Від 1861 р. (якраз у рік оприлюднення царського Маніфесту про звільнення селян від кріпацтва й початку Великої реформи) парафіяльна школа взяла прописку і в Богушковій Слобідці, вона пізніше прибрала назву церковно-парафіяльної (ЦППШ) [4, 19].

Її приміщення розташувалося в тогочасному центрі містечка, якраз навпроти Свято-Успенської церкви. Усі церковно-парафіяльні школи аж до 1917 р. підпорядковувалися Найсвятішому Синоду. До речі, на 1861 р. у Російській імперії налічувалося 18587 парафіяльних шкіл з контингентом 320,3 тис. учнів [5, 248; 6, 766].

У цій школі (з трирічним терміном навчання, згодом – 4-річним) учні опановували елементарні знання, проте основна увага приділялася вивченню Закону Божого, читанню церковних книг. Варто відзначити, що з появою в Богушковій Слобідці інших шкіл, у церковнопарафіяльній школі кінця ХІХ – поч. ХХ ст. навчалися лише дівчатка [7, 113]. Навчальний рік тривав у середньому 154 дні, а тижневе навантаження коливалося від 24 до 30 год. [8, 57].

Учительські кадри для цього типу шкіл (ЦППШ) формувалися в основному з місцевих церковників. Зокрема, в Богушковослобідській парафіяльній школі викладали священики Василь Знайков (фундатор цієї школи) та Микола Данилевський. До речі, старожили села досить тепло відгукувалися про благочинного Знайкова, відзначаючи його різнобічні знання, енергійність та ініціативність, налаштованість на просвітництво, чуйність, розуміння селянських проблем, достатньо світський (як для священика) спосіб мислення й світогляду

[9]. Родина цього священика відіграла справді знакову роль у становленні місцевої освіти.

У результаті земської реформи 1864 р. створювалися місцеві органи управління: повітові та губернські земства, які опікувалися насамперед питаннями розвитку освіти. Відтак, виникла розгалужена мережа земських шкіл (народно-земські школи), які відкривалися й утримувалися переважно земствами. На хвилі цієї освітньої новації в 1874 р. початкова земська школа розпочала свою роботу й у Богушковій Слобідці, її було відкрито з ініціативи козацької громади містечка [10, 19]. Принагідно зауважимо, що від 1864 р. до 1874 р. в масштабах Російської імперії земства організували близько 10 тис. шкіл, щорічно до 1880 р. з'являлося щонайменше 800 шкіл такого типу. У наступне ж десятиріччя цей показник знизився удвічі [6,767]. Утім, за період з 1911 по 1913 р. Золотоніське земство відкривало щорічно 10 шкіл або 32 класи-комплекти [11, 106].

Земські школи підпорядковувалися повітовим та губернським земствам, їх училищним радам (на чолі з предводителями дворянства), а загальне керівництво їхньою роботою, визначення освітньої політики здійснювало Міністерство народної освіти (воно було створено ще в 1820 р.). Ці навчальні заклади відрізнялися від ЦППШ кращою організацією навчання, більш світським його характером, кваліфікованішим складом учителів, досконалішою навчально-матеріальною базою [5, 136]. Привабливою рисою цих шкіл була і їхня всестановість: у них могли навчатися діти, незалежно від соціального походження.

Богушковослобідська земська школа № 1 була збудована коштом земства та козацької громади і розташовувалася в доволі просторому одноповерховому приміщенні (на місці нинішнього сільського спортзалу). У ньому було 3 класні кімнати загальною площею 450 кв. аршин (по 150 кв. аршин кожне, що на 59 більше норми). За цим санітарним показником шкільне приміщення знаходилося в повітових лідерах. Для порівняння: площа класних приміщень у сусідній Коробівській школі становила сумарно 299 кв. аршин, у Вознесенській – 172, у Коврайській – лише 144 [12, 150–151].

У 1901 р., аби не відставати від козацького співтовариства, селянська громада Богушкової Слобідки узяла в повітового земства позику загальною сумою 700 крб. (терміном на 7 років) на спорудження школи для своїх дітей. Через рік нова будівля стала до ладу, а відтак у селі з'явився ще один освітній осередок: земська початкова школа № 2 [13, 12].

Як для того часу, класні приміщення були не лише просторими, а й достатньо світлими і відносно затишними. Опалення, звісно, було пічним, а водопостачання – відсутнє.

Шкільні меблі були досить примітивними і не відповідали гігієнічним вимогам. Учні сиділи на лавах без спинок по 4–5 осіб, за великими столами, які мало були пристосовані до їхнього віку. Крім цього, у навчальних приміщеннях стояла класна дошка. Меблі, як правило, виготовлялися і ремонтувалися сільською общиною. У звіті земської управи за 1908 р. констатувався незадовільний стан меблів у Богушково-слобідській школі №1 [12, 153].

Повітове земство виділяло кошти на придбання підручників та посібників у відповідності з учнівським контингентом. Слід зазначити, що в школі допускалося використання лише тих навчальних книг, які були схвалені вченим комітетом Міністерства народної освіти і пройшли успішну апробацію [6, 762].

Що ж стосується письмового приладдя, то його власним коштом придбавали батьки учнів. Писали школярі крейдою на вощених та обпалених чорних дерев'яних дощечках, а після засвоєння навичок письма – буяковими чорнилами в зошитах. При цьому використовувалися гусячі пера, загострені дерев'яні палички і, зрідка, дерев'яні ручки з металевими перами [12, 173].

У земських початкових школах навчалися переважно хлопчики. Так, на 1 січня 1909 р. у земській школі № 1 с. Богушкова Слобідка навчалася 166 учнів (усі – хлопчики). Спостерігалася значна плінність учнів: наприклад, у 1908–1909 навчальному році вибуло 25 школярів. Серед причин вибуття звітні документи називають хвороби, відсутність одягу чи взуття, «нездатність до навчання», потреба родини в додаткових робочих руках тощо.

Навчальний рік розпочинався 17 вересня, а закінчувався для молодшої групи – 5 квітня. Екзамени для випускників проводилися, як правило, 24 травня з трьох навчальних дисциплін (читання, письмо, лічба). Загальна кількість навчальних днів становила 147 (1907/1908 н. р.).

Досить поширеним явищем були пропуски учнями занять. Так, у 1907/1908 н. р. учнями земської школи № 1 загалом було пропущено 779 уроків, переважно через нестачу одягу та взуття, зайнятість у домашньому господарстві [12, 158].

У земській початковій школі учні здобували децю ґрунтовнішу освіту, ніж у церковно-парафіяльній. Тут, зокрема, вони вивчали такі навчальні дисципліни:

- 1) Закон Божий (короткий катехизис і священна історія);
- 2) читання по книгах цивільного і церковного друку;
- 3) письмо (російське);
- 4) арифметика (перші 4 арифметичні дії і лічба в межах 1 тис.);
- 5) церковний спів.

Провідним предметом у початкових школах, як духовного, так і земського відомств, був, звісно, Закон Божий. Його вивчення зводилося до заучування напам'ять значної кількості молитов, канонів релігійної моралі, подій церковної історії тощо.

Дозволялося також, окрім обов'язкових предметів, викладати ремесла й рукоділля. Утім ця норма, очевидно через відсутність відповідного матеріального та кадрового забезпечення, в Богушковій Слобідці не застосовувалася [6, 763–764].

Незважаючи на очевидну перевагу земських початкових шкіл перед ЦПШ у змісті освіти, все ж і в цих закладах учні не отримували повноцінних знань. Зокрема, 45 % навчального часу відводилося на вивчення предметів релігійного змісту, зовсім не вивчалися дисципліни природознавчого та суспільного спрямування. З огляду на це, в 1910 р. Полтавським губернським земством було розроблено проекти нових програм для початкових шкіл, якими передбачалося суттєве зменшення релігійної складової та озброєння школярів елементарними відомостями з географії, історії та природознавства. Проте заплановані новації через відсутність коштів

та нестачу вчительських кадрів так і залишилися декларацією [13, 38].

Земською початковою школою № 1 завідував Антон Васильович Знайков, сип місцевого священика, учителями працювали його рідні сестри Євгенія, Ольга і Наталія. Одним словом, простежується майже повна монополія Знайкових як сіячів знань у Богушківій Слободі. Закономчителем був все той же Микола Данилевський, адже згідно з постановою Полтавської духовної консисторії (січень 1868 р.) місцеві священики зобов'язувалися викладати Закон Божий у всіх школах, незалежно від їхнього підпорядкування. Учні зобов'язані були звертатися до законоччителя «ваше преподобіє» [14].

У перші пореформені роки в організації навчального процесу мало що змінилося. Як і в дореформений період, переважали механічні методи засвоєння знань: опанування павичок письма, читання буквоскладовим способом, запам'ятовування змісту букварів, часословів, таблиці множення тощо. При цьому, розуміння учнями прочитаного за мету не ставилося. Ситуація ускладнювалася й відсутністю навчальних програм, тому вчителі вели уроки на власний розсуд [15, 98].

У 1908/1909 навчальний рік богушковослобідська освіта вступила з суттєвими змінами своєї мережі. Від вересня земська однокласна № 2 була реорганізована в двокласну школу. Це була школа другого ступеня (4, 5 і 6 класи), куди приймали учнів па базі початкової освіти, а її випускники могли вступати до гімназій, учительських семінарій, чи навіть ставали учителями церковнопарафіяльних шкіл. До речі, на той час це була єдина 2-класна сільська школа в Золотоніському повіті [12, 158].

Приміщення земської школи № 2 знаходилися на вулиці Здешевій (нині – Героїв Праці), загальна площа навчальних приміщень становила 147 кв. аршин (один клас – 81 кв. аршин, другий – 66), це на 46 аршин більше від чинної тоді санітарної норми. Проте шкільний двір (як, до речі, і в початковій школі) був невеликим, а сад і город у обох школах також були відсутніми. Для порівняння: садово-городні ділянки були в розпорядженні 32 земських шкіл Золотоніського повіту [12, 151, 153].

Двокласна школа давала вже доволі різнобічні знання, про це засвідчує поданий нижче перелік навчальних предметів, які в ній викладалися:

1) Закон Божий;	5) Геометрія;
2) Російська мова;	6) Географія;
3) Російська історія;	7) Каліграфія;
4) Арифметика;	8) Креслення;
	9) Співи [16].

До цієї школи у вересні 1908 р. вступило 30 учнів – 22 хлопчики і 8 дівчаток. Проте до Нового року з різних причин вибуло 4 учні і на 1 січня 1909 р. у земській школі № 2 навчалось 26 учнів (20 хлопчиків і 6 дівчаток). По закінченню навчання у двокласній школи учні склали випускні іспити, відмінникам вручали похвальні грамоти, усім іншим – Євангеліє [12, 27].

Учителями земської двокласної школи в Богушківій Слобідці працювали П. П. Довгополов, П. П. Харченко, та А. І. Романенко, а Закон Божий викладав священик М. І. Романенко.

Навчання для учнів у обох земських та церковнопарафіяльних школах було безоплатним, включаючи й користування підручниками та навчальними посібниками. У школах усіх типів учнів навчали винятково російською мовою, така категорична вимога містилася у виданому ще 14 липня 1864 р. Статуті про початкові народні школи [13, 345]. Проте на початку ХХ ст. в учительських та батьківських колах почала зріти думка про необхідність запровадження в народних школах рідної мови. Так, у 1905 р. в Золотоніському повіті було проведено неофіційне анкетування 378 респондентів і 324 з них (86 %) висловилися за українську мову викладання [17, 70].

По відношенню до неслухняних чи нестаранних учнів учителі часом застосовували й методи фізичного впливу, хоча це було й заборонено нормативними документами. Зокрема, за невивчений урок чи іншу провину школярів карали ляпасом, ударом лійки по руках, смиканням за вухо. Неслухів змушували стояти на колінах (на гречці) чи в кутку упродовж уроку, або навіть цілого навчального дня. Інколи учня позбавляли «сидячого місця» протягом цілого тижня. Поширеним покаранням було залишення після уроків, «без обіду» [18].

Учителів для земських шкіл добирали інспектори та попечителі, а затверджувалися кандидатури повітовими училищними радами. Лише їм належало й право звільнення учителів та закриття шкіл [6, 764].

Звання земських учителів, як правило, отримували після закінчення духовної чи учительської семінарії, а то й лише повітового училища. У системі земських шкіл Золотоніського повіту не було задіяно жодного учителя з вищою освітою, 66 мали середню (в т. ч. лише 4 – педагогічну), 54 – духовну, а 25 – початкову [19, 9]. Звісно, вчительський корпус Богуської Слободи не був у цьому плані винятком, усі мали духовну чи середню освіту і лише 2 – педагогічну [20, 105–106].

Матеріальне становище сільських учителів було досить тяжким. У перші пореформені роки учителі утримувалися коштом громади, а епізодичні дотації земства призначалися в основному для доплат. Починаючи від 1890-х рр. у земських бюджетах уже передбачалася така стаття витрат, що забезпечило збільшення річної учительської зарплатні з 120 крб. до 200–250 крб. [24, 309].

Мізерна грошова винагорода праці вчителя унеможливила забезпечення ним не те що духовних, але й мінімальних матеріальних потреб. В одному із звернень вчителів до Полтавських губернських земських зборів (1905 р.) наголошувалося на такому: «Нервность, худосочие, катары горла и легких – это спутники учительской деятельности и часто по этим признакам легко узнаешь народного учителя». Учителі висунули вимогу збільшити «жалування» до 420 крб., встановити надбавки за вислугу (за кожні 5 років – 60 крб.), поліпшити фінансування шкіл тощо. Проте вказаному зверненню місцева влада не приділила належної уваги і становище земських учителів залишалося досить скрутним [22, 88–89].

Завдяки субсидіям міністерства народної освіти річна заробітна плата земського учителя в 1909 р. досягла середнього розміру від 300 до 360 крб. на рік (індустріальний робітник отримував близько 250 крб.), що втім було на порядок менше від винагороди викладачів гімназій. За завідуння земською школою Ользі Знайковій за друге півріччя 1917 р. було випла-

чено усього 20 крб. У той же час винагорода законовчителю Миколі Данилевському становила 150 крб. [23, 515, 517].

У 1892 р. МНО видало циркуляр, який окреслював юридичний статус учителя як посадової особи. Народний учитель уважався за посадою чиновником найнижчого, 14-го класу, проте і його він набував лише після 12-ти років педагогічної праці [24, 309].

За розпорядженням міністра народної освіти Д. Толстого у 1869 р. було засновано посаду інспектора народних шкіл, у першочергові обов'язки якого входило пильне стеження за земськими вчителями та «духом викладання» в початкових школах [25, 25]. Цю фактично поліцейську місію вони виконували з великою запопадливістю, про що з тривогою писав відомий освітній діяч поч. ХХ ст. Є. Звягінцев: «...Інспектори забувають про шкільну справу і ведуть боротьбу з «вивом неблагонадійності» в школах і серед учителів: то відкривається похід проти навчальних книжок, не досить схвалених згори, то переслідується малоросійська мова, там вистежується таємна школа, а тут помічається на іспиті шкідливий напрям думок у дітей» [цит. за: 13, 36].

Фінансувалися школи з різних джерел. Стосовно церковно-парафіяльних навчальних закладів, то сюди централізованих коштів не надходило і вони утримувалися за рахунок парафіян. На відміну від ЦПШ фінансове утримання земських шкіл визначалося чинними нормативними актами. Так, 25 травня 1874 р. МНО прийняло «Положення про початкові народні училища», де чітко розмежувалися фінансові зобов'язання місцевого самоврядування різних рівнів. Зокрема, губернські земства брали на себе підготовку учительських кадрів, видачу пільгових позик для будівництва шкільних приміщень тощо. Левову частку витрат мали взяти на себе повітові земства (фонд зарплати учителів, забезпечення навчальними книгами та книгами для позакласного читання, оплата опалення та освітлення приміщень, опікування пенсійною касою).

Сільські общини опікувалися ремонтом приміщень та меблів, наймали сторожів, придбавали деяке навчальне обладнання [6, 761–762]. Для прикладу, станом на 1875 р. на

утримання Богушковослобідської земської школи (№ 1) було витрачено 175 крб. При цьому, 100 крб. надійшло від повітового земства, а 75 збрала сільська громада [10, 19]. У 1906 р. Золотоніським повітовим земством на потреби земської школи пересічно спрямовувалося вже 746 крб. 36 коп., що в середньому становило 7 крб. 34 коп. на кожного учня [19, 18].

Восени 1917 р. постановою Тимчасового уряду церковно-парафіяльні ніколи були підпорядковані Міністерству народної освіти. Отже, вони ставали державними [26, 1].

Незважаючи на очевидні успіхи на ниві народної освіти, рівень письменності місцевого населення залишався досить низьким. На 1910 р. лише третина місцевих жителів уміла читати й писати, 66 % мешканців були повністю неписьменними. Особливо разючим цей показник був серед жіночого населення, він становив понад 80 % (лише 385 із 1540 жінок були письменними). Утім, у сусідніх Деньгах жіноча неписьменність сягнула майже 88 %, а в с. Ковтуни – 94 % [1, 82, 98]. Загалом, у Золотоніському повіті лише 24 % учнів усіх типів закладів початкової освіти становили дівчатка [19, 8].

Чимало дітей шкільного віку Богушкової Слобідки залишилися поза школою: цей показник по Кропивнянській волості (10 сіл з 14,3 тис. жителів, 6-ма земськими школами і 14-а класами-комплектами) становив на 1909 р. 43,1 %. Проте на той час це були найкращі показники по Золотоніському повіту. Скажімо, в сусідній Іркліївській волості відсоток охоплення дітей шкільного віку навчанням становив 19,5, Золотоніській – 26, 1, а в Піщанській – лише 14,9 [12, 148].

Пересічно в Богушківій Слобідці один учень припадав приблизно на 11 осіб чоловічого населення містечка, а одна учениця – на 47 жінок [1, 98; 12, 148]. На фоні інших сіл, особливо Правобережжя, де ці цифри становили в середньому відповідно 35 і 276, Богушкова Слобідка виглядала на той час за цими показниками досить пристойно [27, 38].

У пореформений період у громадсько-політичних колах була на слуху ідея про запровадження обов'язкового початкового навчання (з 9-річного віку). Ця пропозиція висувалася земствами ще в 1874 р. і деякі з них одержали дозвіл від

регіональних зборів щодо її розв'язання. Проте вказана ініціатива не була підтримана офіційною владою, оскільки на думку її репрезентатів таке право «могло бы уничтожить равновесие между различными частями государства, давь некоторым значительный перевес» [6, 648–649].

Згодом царизм змушений був повернутися до цієї проблеми, оскільки Росія катастрофічно відставала від інших країн в царині загальної освіти. Так, ще в 1814 р. загальне навчання було запроваджено в Данії, 1842 р. у Швеції, а на 80-ті р. XIX ст. це було зроблено в США, Італії, Великобританії, Франції, Японії. У Росії на 1911 р. налічувалося всього 3,8 учня на 100 жителів, тоді як у Японії – 8, а в деяких країнах навіть 23 (!).

Ініціативу запровадження загальної освіти приписують главі царського уряду П. А. Столипіну. Відтак, 3 травня 1908 р. імператор Микола II підписав указ про виділення на потреби освіти безпрецедентно великої суми! – 6,9 млн крб., що на думку законодавців мало б забезпечити вагомі кроки по шляху до всеобучу. Чергова спроба запровадити загальне навчання припала на 1911 р., коли Держдума прийняла законопроект про перехід на 4-річну обов'язкову освіту впродовж наступних 10 років. Проте Державна Рада його відхилила. Чергова спроба запровадити всеобуч була зініційована міністром освіти графом Ігнат'євим у 1916 р., і знову безуспішно [28, 46–47].

Окрім випускники богушковослобідських шкіл стали знаними людьми вже на початку минулого століття. Так, Гнат Ілліч Карпенко служив судновим електриком на легендарному броненосці «Потёмкин», якого Ленін назвав «непереможною територією революції». Наш земляк узяв активну участь у революційному повстанні на цьому бойовому кораблі 14 червня 1905 р. Понад 10 років Гнат Ілліч поневірявся в Румунії і лише після революції 1917 р. зміг повернутися до рідного села. А вже в 1955 р. з пагоди 50-річного ювілею народної революції його було нагороджено орденом Червоної Зірки.

До речі, у Санкт-Петербурзькому воєнно-морському музеї на меморіальній дошці золотом та сріблом викарбувало імена найактивніших учасників повстання на броненосці «Потём-

кин». У їхньому числі – й випускник Богущковослобідської земської двокласної школи Г. І. Карпенко [29].

Десятки колишніх учнів з Богущкової Слобідки стали учасниками російсько-японської та Першої світової воєн, деякі з них удостоїлися державних відзнак. Серед них – богущківець Данило Максимович Труба, який був нагороджений Георгіївським хрестом 4-го ступеня за мужність у боях з «німецькими супостатами, за царя и Отечество» [30, 173].

Таким чином, початковий етап становлення народної освіти в Богущковій Слобідці заклав необхідні підвалини для її подальшого поступу в наступні роки. Уже тоді місцеве шкільництво опинилося на правому фланзі розвитку освіти в Золотоніському повіті. Розвиток початкового навчання у цьому селі віддзеркалив як загальні тенденції національної освіти того історичного відтинку, так і регіональну специфіку. Дослідження визначеної в цій статті проблематики з огляду на її соціальну значимість має велику евристичну перспективу.

1. Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Золотоношский уезд. – Полтава, 1913. – 140 с.
2. Россия. Полное географическое описание нашего отечества / под ред. В. П. Семенова. – СПб, 1902. – Т. 8. – 620 с.
3. Клировая книга Полтавской епархии. – Полтава, 1902. – 320 с.
4. Центральний державний історичний архів у м. Київ (далі – ЦДІАК). – Ф. 707. Оп. 41. Спр. 95.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ, 1997.
6. Энциклопедический словарь / Ф. Брокгауз, И. Ефрон. – СПб, 1897. – Т. 40. – 780 с.
7. Голиш Г. М. Чапаєвська ЗОШ I–III ст. ім. Г. П. Берези – складова частина ННВК при Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького: історія і сьогодення / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш // Матеріали конференції, присвяченої 85-річному ювілею ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2007.
8. Драч О. Проблеми організації навчального процесу в початкових школах України (друга пол. XIX початок XX ст. / О. Драч // Вісник Черкаського університету : зб. наук. пр. Серія Історичні науки. – Черкаси, 2003. – Вип. 61.
9. Спогади М. І. Берези, 1889 р. н. – [Особистий архів автора.]

10. ЦДІАК. – Ф. 707. Оп. 41. Спр. 95.
11. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. 476. Оп. 2. Спр. 12.
12. Приложение к отчёту Золотоношской земской управы за 1908 годъ. – Золотоноша, 1909. – 296 с.
13. Сборник постановлений по народному образованию уездных земских собраний за 1907 годъ. – Полтава, 1908.
13. Нариси українського шкільництва (1905–1933) : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 1996.
14. Спогади А. К. Прокопенка, 1896 р. н. – [Особистий архів автора].
15. Драч О. Сільська школа в Україні: особливості організації навчального процесу (друга пол. XIX початок XX ст. / О. Драч // Український селянин. – 2004. – Вип. 8.
16. Свідцтво про закінчення 2-класної школи Глибом Г. М. – Фонди народного музею «Пам'ять». ? 221.
17. Драч О. Мовне питання в початковій школі України (1861–1917) / О. Драч // Вісник Черкаського університету : збірн. наук. пр. Серія Історичні науки. – Черкаси, 2003. – Вип. 50.
18. Спогади М. П. Гусака, 1901 р. н. – [Особистий архів автора].
19. Краткий обзор по народному образованию в Полтавской губернии. – Полтава, 1907.
20. ДАЧО. Ф. 476. Оп. 2. Спр. 89.
21. Драч О. Формування системи праці сільського вчителя в Україні (друга половина XIX – початок XX ст. / О. Драч // Український селянин. – 2005. – Вип. 9.
22. Сборник постановлений по народному образованию уездных земских собраний Полтавской губернии за 1905 годъ. – Полтава, 1907.
23. ДАЧО. – Ф. 1721. Оп. 1. Спр. 14.
24. Драч О. Суспільний статус учителя початкової школи Наддніпрянщини в період ринкових трансформацій (друга пол. XIX – початок XX ст.) / О. Драч // Україна соборна : зб. наук. ст. – Київ, 2006. – Вип. 4., т. 1.
25. Ястребова В. Я. З історії управління сільською школою / В. Я. Ястребова // Управління школою. – 2008. – № 10.
26. ДАЧО. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 7.
27. Присяжнюк Ю. Українська освіта як традиційне явище в умовах модернізації / Ю. Присяжнюк. – Черкаси, 2005.
28. Эхо планеты. – 2008. – № 19.
29. Голиш Г. Пам'ятник революційної слави у Чапаєвці / Г. Голиш // Прапор Леніна. – 1975. – 21 жовтня.
30. Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії Золотоніщини та її поселень від давнини до сьогодення. – 2-ге вид. випр. і доп. / Г. М. Голиш, Л. Г. Лисиця. – Черкаси : Вертикаль, 2018. – 580 с. : іл., фото.